

## SƏNAYE MÜƏSSİSƏLƏRİNDƏ İNTEGRASIYA OLUNMUŞ İDARƏETMƏ SİSTEMLƏRİNİN XÜSUSİYYƏTLƏRİ

<sup>1</sup>Samirə Sabir qızı Məhərrəmovə, <sup>2</sup>Aynurə Yadigar qızı Hüseynova

<sup>1</sup>[samiramaharramova@gmail.com](mailto:samiramaharramova@gmail.com), <sup>2</sup>[a.huseynova-0778@mail.ru](mailto:a.huseynova-0778@mail.ru)

Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti UNEC

*Xülasə.* Məqalədə respublikanın sənaye müəssisələrində integrasiya olunmuş idarəetmə sistemlərinin tətbiqinin xüsusiyyətləri məsələlərinə baxılmışdır.

Müəyyən olunmuşdur ki, yüngül sənaye müəssisələrində İOİS-in tətbiqi etibarlı və təhlükəsiz iş mühiti yaratmaq, qəzalardan yayınmaq və yüksək səviyyəli iş təhlükəsizliyini təmin etməklə bərabər əmək məhsuldarlığının yüksəlməsinə və rəqabət qabiliyyətli məhsul istehsalına nail olmaq mümkündür.

**Açar sözlər:** integrasiya, sənaye müəssisələri, təhlükəsizlik, əmək məhsuldarlığı, rəqabət qabiliyyətli

**Giriş.** Məhsulun keyfiyyəti dedikdə, müəyyən istismar (istehlak) şəraitində təyinatə müvafiq olaraq tələbatı ödəmək üçün onun yararlığını təyin edən xassələrin məcmusu başa düşülür. Yüksək keyfiyyətli məhsul insanların istehlak tələbini daha dolğun ödəyir. Aşağı keyfiyyətli məhsulun buraxılması istehsalata, ticarətə və alıcı marağına böyük zərər vurur [1].

**Keyfiyyətin təmin edilməsi.** Məhsulun keyfiyyətinin yüksəldilməsi cəmiyyət üçün ən vacib məsələlərdən biridir. Məhsulların keyfiyyətinin yüksəldilməsi onların xidmət müddətini uzadır, xammal və materiallara qənaət edir və əhali tələbini daha dolğun ödəyir və eyni zamanda yerli malların dünya bazarına çıxarılmasına müsbət təsir göstərir. Məhsulun keyfiyyətinin yüksəldilməsində əsas şərtlərdən biri onun keyfiyyətinin düzgün idarə olunmasıdır. Bu baxımdan yüngül sənayedə rəqabətə davamlı məhsul istehsalına nail olmaq üçün keyfiyyətin effektiv planlaşdırılması, təmin edilməsi, idarə edilməsi və yaxşılaşdırılması günün aktual məsələlərindən biridir.

**İstehsalın ətraf mühitə təsir.** Sənaye müəssisələri istehsal prosesində böyük həcmdə su, enerji, ağardıcılar, boyalar istifadə etməklə bərabər, ətraf mühitə bu və ya digər dərəcədə təsir göstərir. Bu baxımdan əmələ gələn tullantılar quru, sulu, qaz şəklində olmaqla 3 yerə ayrılır [2,3].

Quru tullantılar istehsal artığı olaraq ortaya çıxır, bunlar pambıq, iplik yaxud da parça qırıqlarıdır.

İstehsalda əsasən sulu tullantı rəngləmə prosesindən sonra meydana çıxır. Əsasən ipliğin yuyulması, ağardılması, rənglənməsi və son məhsulun yuyulması kimi proseslərdə böyük həcmdə su istifadə olunur. Bundan başqa, yüngül sənaye müəssisələrində aşağı maliyyə xərcləri baxımından göllərin, su quyularının da köməkçi qaynaq kimi istifadə olunması halları geniş yayılmışdır. Bu səbəbdən də müəssisənin fəaliyyəti təbii su ehtiyatlarının tükəlməsi, tərkibinə kimyəvi maddələr qarışmış suların çaylara, dənizə axıtılması nəticəsində fauna və floranın məhv olması, həmçinin çirkləndirici suların buxarlanması nəticəsində insan sağlamlığına mənfi təsir göstərən maddələrdən qaynaqlanan bir sıra problemlərin əmələ gəlməsinə səbəb ola bilər.

Bundan başqa, sənaye müəssisələrində məhsul istehsalı prosesində filtirləmə sistemi ilə ixrac olunan qaz fazasından maye fazasına çevrilir. Bu

zaman yüksək istilik əmələ gəlir və bu çox hallarda atmosferə buraxılır.

Ətraf mühitin əsas problemlərindən biri də qoxu problemi. Qoxu probleminin 3 əsas səbəbi vardır:

- səlqişsiz şəkildə zibil yığıma sahələlərindən qaynaqlanan;

- təmizlənməmiş tullantı sularından qaynaqlanan;
- hava çirkliliyi ilə bağlı olan.

Sənaye müəssisələrinin tamamlama prosesində xlor və kükürd kimi kimyəvi maddələrin istifadə olunması da qoxunun artmasına səbəb olur.

**Sənaye müəssisələrində əməyin təhlükəsizliyi.** Sənaye müəssisələrində məhsul istehsalında istifadə edilən müxtəlif kimyəvi maddələr mövcuddur. Onlar ipliğin rənglənməsində, yapışdırıcılarda, parça istehsalında istifadə olunan və eyni zamanda insan sağlamlığına zərərli olan təhlükəli maddələrdir.

Məsələn, parçaların ütülənməsi zamanı parçadakı formaldehid istinin təsirindən asan buxarlanır. Bu kimi proseslərdə formaldehid istifadə olunaraq hazırlanmış parçalarla işləyən işçilər, bu qazın buxarı ilə tənəffüs etmək məcburiyyətində qalırlar. Bu kimi kimyəvi maddələr, əmələ gələn tozla uzun müddət tənəffüs edən işçilərdə asma xəstəliyi yaranma riski yüksəlir, həmçinin formaldehidin insan dərisi ilə müntəzəm təması işçilərin əllərində, qollarında dermatitlərin əmələ gəlməsinə gətirib çıxarır və qalıcı allergiyaya çevrilir.

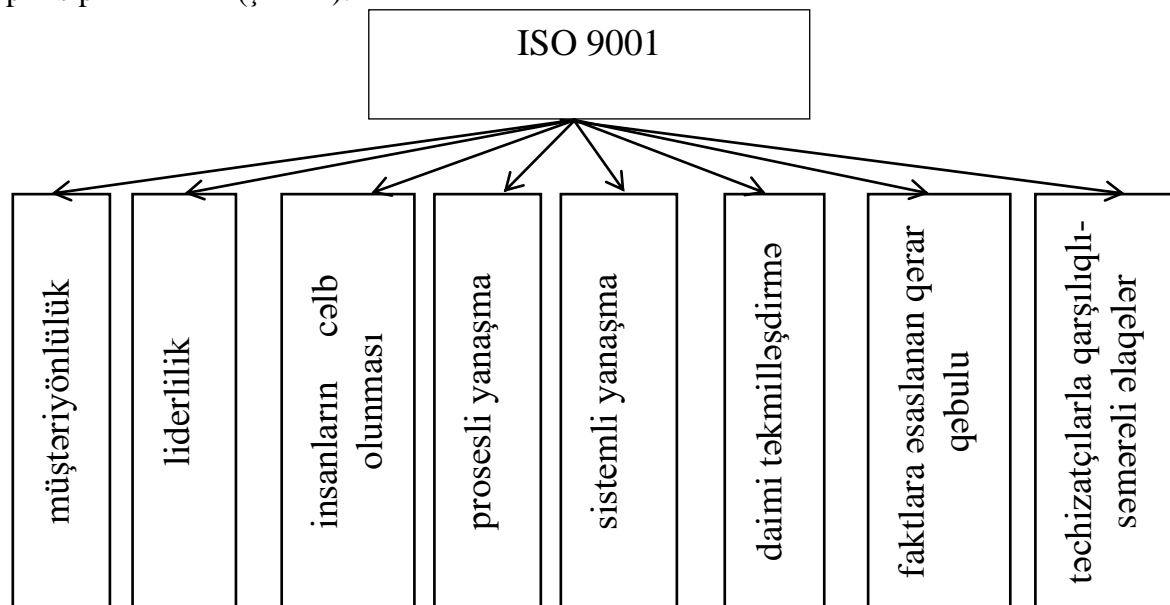
Erqonomik olmayan iş şəraiti işçilərdə qalıcı və ya keçici əzələ ağrılarına və ya əzilmələrə səbəb olur.

İstehsal prosesinin bütün mərhələlərində müxtəlif avadanlıqlar istifadə olunur. Bu avadanlıqlarla iş prosesində lazımı tədbirlər görülmədikdə ciddi iş qəzaları baş verir ki bu da işçilərin əl, barmaq və ya qollarında əzilmələrə, qırılmalara və ağır hallarda amputasiya aparılma səviyyəsinə qədər gedə bilər.

İstehsalda istifadə olunan bitki və heyvan mənşəli liflərin asanlıqla alışıma qabiliyyətləri olduğundan belə müəssisələrdə yanğın riski də yüksəkdir.

Bütün bunları nəzərə alaraq müəssisələrdə bir neçə idarəetmə sistemi fəaliyyət göstərir.

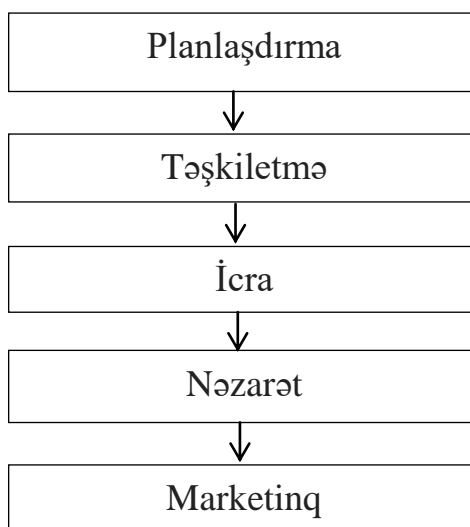
**ISO 9001:2000 Keyfiyyəti idarəetmə sistemləri.** ISO 9001 ilk dəfə fərdi və kommertiya müştərilərinin tələblərini təmin etmək məqsədi ilə 1987-ci ildə nəşr edilmişdir. ISO 9001 aşağıdakı səkkiz prinsipə əsaslanır (şəkil 1):



Şəkil 1. ISO 9001 əsas səkkiz prinsipi

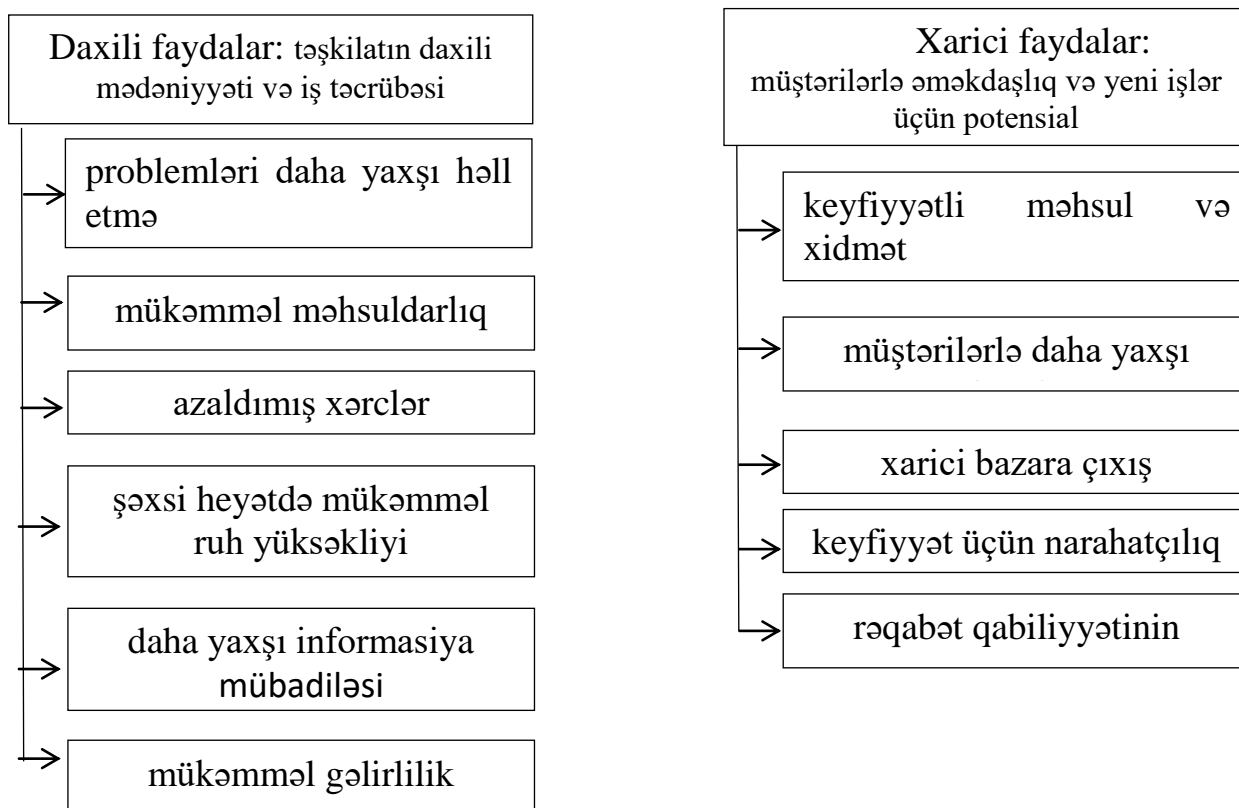
Standart, keyfiyyəti idarəetmə ilə bağlı tələblər, idarəetmə məsuliyyəti, resursların idarə edilməsi, məhsulun realizə olunması, ölçmə, analiz və yaxşılaşdırma kimi əsas bölmələrdən ibarətdir. Bu tələblərin hər biri üçün işçi qrupu, sənədləşdirmə, tətbiq etmə və nəzarət, səmərəliliyin davamlı təkmilləşdirilməsi lazımdır. Bu standart, keyfiyyəti idarəetmə sisteminin inkişafı, həyata keçirilməsi və təkmilləşdirilməsi mərhələlərində prosesli yanaşmanın istifadəsinə təşviq edir. Prosesli yanaşma,

bir-biri ilə bağlı idarəetmə funksiyalarına arasıkəsilməz ardıcılıq kimi baxır. Burada idarəetmənin funksional ardıcılığını bilmək və bu ardıcılığı qorumaqla işləri icra etmək vacibdir (şəkil 2):



**Şəkil 2. İdarəetmənin funksional ardıcılığını**

Hər bir funksiyanın icrası bir proses kimi qəbul olunur. Bu funksiyaların ardıcılıqla yerinə yetirilməsi müəssisəyə aşağıdakı faydalar gətirir (şəkil 3):



**Şəkil 3. Funksiyaların icrası**

**İSO 9001 əsasında integrasiya.** Əgər düzgün tətbiq olunsa, hər 2 model bütün ehtiyacları ödəyən idarəetməyə gətirib çıxaracaq. Lakin çox vaxt əvvəlcə İSO 9001 tətbiq olunur. Bir çox

prosesləri əhatə etməyən sadə EFQM modeli ilə müqayisədə hər iki model mürəkkəbdir, ancaq EFQM modeli orta səviyyədə inteqrasiyaya yol açırsa, digər hər iki model yüksək səviyyədə inteqrasiyaya gətirib çıxarır. Baxmayaraq ki, bu müəssisənin idarəetmə sistemini hansı şəkildə quracağından asılıdır. Əgər EFQM modelinin çatışmayan tərəfləri nəzərə alınarsa, yüksək səviyyədə inteqrasiya səviyyəsinə nail olmaq mümkündür.

**ISO 14001 - Ətraf Mühitin İdarə olunması Sistemi.** Ətraf mühitin idarə olunmasına dair tələbləri əks etdirən sənəddir. Standartın mühüm elementini onun davamlı inkişafa xüsusi diqqət verməsi təşkil edir.

**ISO 14001 əsasında inteqrasiya.** Bu model bütün proseslərdə nəzərdə tutulan ətraf mühit, keyfiyyət, sağlamlıq və təhlükəsizlik və digər zəruri sistemlərinin, eyni zamanda müəssisənin bütün əməliyyat, proses və qaydalarının sənədləşməsinə tələb edir. Ahsan və Funck tərəfindən Almaniyada həyata keçirilən bir nümunə, bu modelin mümkün və effektiv olduğunu göstərdi.

**ISO 18001 - Əməyin mühafizəsi və təhlükəsizliyinin İdarə olunması sistemi.** Müəssisənin Əməyin mühafizəsi və təhlükəsizliyi menecment sisteminin

əsas məqsədi etibarlı və təhlükəsiz iş mühiti yaratmaq, qəzalardan yayınmaq və yüksək səviyyəli iş təhlükəsizliyini təmin etməkdir. Əməyin təhlükəsizliyi üçün ən mühüm prinsip və tələblər sağlamlıq və təhlükəsizliklə bağlı qanunvericilikdə öz əksini tapmış məcburi tələblərdən ibarətdir. Əməyin mühafizəsi və təhlükəsizliyi menecment sistemi də Deminq davamlı təkmilləşmə modelinə əsaslanır.

**İOİS tətbiqindən əldə edilən faydalar.** ABŞ-da aparılan araşdırmalarda müəyyən olunmuşdur ki, Keyfiyyət (ISO9001), Qida təhlükəsizliyi (ISO 22000) və Ətraf mühiti idarəetmə sistemlərini (ISO 14001) daxil edən İOİS, müəssisəyə aşağıdakı üstünlükləri qazandırır:

- işçilərdə qida təhlükəsizliyi, ətraf mühit və keyfiyyətlə bağlı biliklərinin artması – 95%;
- işçilərin motivasiyasının artması – 50%;
- məhsuldarlıq artımı – 95%;
- qırıntı və tullantıların azalması – 53%;
- xətalı məhsul miqdarının 5%-dən 3%-ə enməsi;
- məhsulun istehsalı prosesinə sərf olunan müddətin azalması – 40%;
- vaxtında təhvil müddətində artım- 20%;
- xərclərin azalması – 40%;
- müştəriyə daha yaxşı xidmət göstərilməsi – 73%;
- müştərilər tərəfindən aparılan yoxlamaların sayının azalması – 50%;
- keyfiyyəti təmin etmə xərclərində azalma;
- qida məhsullarının etibarlılığında və keyfiyyətində artım;
- dərk edilən keyfiyyətdə artım (Şirkətə və məhsulun keyfiyyətinə inamın artması) – 85%;
- müştəri şikayətlərində azalma – 30%;
- müştəri tələbatında artım – 30%;
- beynəlxalq səviyyədə tanınma;
- beynəlxalq bazarlarda fəaliyyətin asanlaşması;
- idarəetmə sisteminin yaxşılaşması – 86%;
- bazarda rəqabət qabiliyyətinin artması – 30%.

**Beləliklə,** hər hansı bir müəssisədə İOİS-in uğurlu tətbiqi, sistemin dinamik fəaliyyətinin təmin olunmasından, yeniliklərin nəzərdə saxlanılmasından və daima yaxşılaşdırma tədbirlərinin həyata keçirilməsindən asılıdır. Bütün bu fəaliyyətlərin həyata keçirilməsi üçün davamlı və təsirli təlimlərin təşkil edilməsi, bütün işçilərin keyfiyyət məhfumunu bütün incəlikləri ilə dərk etməsi təmin olunmalıdır.

## ƏDƏBİYYAT

1. Dalling, İ “The future is unified,integrated and minimalist”, Quality World, (2002). Vol.28No.1,pp.10-13

№ 1/2024

səh.110-114

2. Dalling İ. Integrated Management System Definition and Structuring Guidance (2007).
3. Muhammad Asif. “ Process Embedded Design of Integrated Management Systems” POMS 19th Annual Conference. ,May 9 to May 12, 2008

УДК 311.01

**Особенности внедрение интегрированные управленческие системы в  
промышленных предприятиях**

<sup>1</sup>Магаррамова С.С., <sup>2</sup>Гусейнова А.Й

**Резюме.**Статья посвящена проблемам как особенности внедрение интегрированные управленческие системы в промышленных предприятиях.

Установлено, то внедрение интегрированные управленческие системы дает возможности создания надежный и безопасную среду, сокращение производственные аварии и на ровне с обеспечением высокого уровня безопасного работы, увеличение производительности труда и производство конкурентоспособный продукции

**Ключевые слова:** интеграция, промышленные предприятия, безопасность, производительность труда, конкурентоспособный

UDC 311.01

**Features of implementation of integrated management systems in industrial enterprises**

<sup>1</sup>Maharramova S.S., <sup>2</sup>Huseynova A.Y

**Summary.**The article is devoted to problems such as the implementation of integrated management systems in industrial enterprises.

It has been established that the introduction of integrated management systems makes it possible to create a reliable and safe environment, reduce industrial accidents and, on par with ensuring a high level of safe work, increase labor productivity and produce competitive products

**Key words:** integration, industrial enterprises, safety, labor productivity, competitive

Redaksiyaya daxilolma: 10.02.2024

Çapa qəbul olunma: 27.03.2024

